

Ruralna i urbana sociologija

Aleksandar Todorović

Razvoj društvenih nauka nije tako brz kao što je to slučaj sa naučnim disciplinama koje izučavaju oblast prirode. Mogućnost eksperimentisanja i preciznijeg utvrđivanja i merenja empirijskih činjenica u oblasti prirode uslovljava je nastanak i razvoj brojnih naučnih disciplina za izučavanje raznih oblasti. U istraživanju društva i njegovih raznih područja iskrsavaju brojne teškoće. Prikupljanje i »merenje« društveno-empirijskih činjenica nije tako egzaktno kao što je to slučaj sa istraživanjima u područjima prirode. Isto tako, eksperimentisanje u društvenim naukama je otežano usled objektivnih okolnosti. Ipak, usprkos poteškoća, iako sporo, razvijaju se društvene discipline, a u posljednje vreme naročito posebne grane sociologije koje obuhvataju i izučavaju ona područja koja su do sada bila zanemarena. **Ruralna i urbana sociologija** su nove naučne discipline koje izučavaju područja sela i grada. Međutim, društveni fenomeni ne nastaju i ne egzistiraju nezavisno i posebno svaki za sebe nego su tesno međusobno ispreplitani i prožeti bitnim i nebitnim vezama, zakonima i faktorima koji ih uslovljavaju i determiniraju. Dakle, na osnovu kompleksnosti društvenih fenomena nastaje i tesna povezanost između nauka koje sa različitih strana prilaze »istom predmetu« istraživanja.

1) Svaka nauka ima svoju posebnu određenu oblast izučavanja. Na primer, ruralna sociologija baviće se izučavanjem problema ruralnih područja, nasuprot urbanoj koja se interesuje za proučavanje gradova. Međutim, i ovdje ne mora da bude strogog izdvajanja, pošto postoje međuzone (ruralno-urbane) koje mogu biti predmet jedne i druge nauke.

2) Neka nauka može samo da izučava pod svojim uglom jednu stranu društvenog života u određenoj oblasti, za razliku od druge nauke koja će izučavati sve elemente date oblasti. Na primer, politička ekonomija interesovaće se za ekonomsku stranu jednog seoskog ili gradskog područja, dok će ruralna ili urbana sociologija obuhvatiti sve strane uključujući i ekonomsku, naravno, s određenog aspekta.

3) Jedna oblast može da bude predmet dveju nauka na različitim stepenima opštosti. Opšta sociologija kao najopštija nauka o društvu izučavaće manifestovanje opštih društvenih zakona u raznim područjima pa također i u urbanim. Međutim, ona će se baviti problemima na jednom vi-

šem stupnju apstraktnosti. Obuhvatiće uži broj faktora i elemenata za razliku od urbane sociologije koja će morati da izučava i čitav niz posebnih i pojedinačnih faktora i zakona u ovom području.

PREDMET RURALNE I URBANE SOCIOLOGIJE

Urbana sociologija nema potrebu da se oslanja na elemente ruralne sociologije u onim gradskim aglomeracijama u kojima se stanovništvo bavi samo nepoljoprivrednim aktivnostima. Međutim, ovakvi su slučajevi tipični samo za industrijski visoko razvijene zemlje. Naprotiv, u zemljama industrijski slabo razvijenim ili u onima koje se nalaze u toku industrijalizacije, poljoprivredne aktivnosti zauzimaju osetan procenat u gradskim naseljima. Ruralna populacija u ovim slučajevima je znatna. Prema tome, poznavanje elemenata ruralne sociologije je nužno.

C.A. Anderson ističe sledeća četiri značajna doprinosa ruralnih sociologa: 1) razumevanje stalnog i promenljivog aspekta ruralnog društva; 2) konceptualne analize i teorijska konstituisanja za obimnije primene; 3) nove elemente u metodama istraživanja i 4) njihovo učešće u formulisanju javne politike za ruralni život.¹ Ova ocena se odnosi na rad američkih ruralnih sociologa.

U drugim zemljama takođe imamo doprinos ruralne sociologije u istraživanju agrikulturnih oblasti i strukture sela. Henri Mendras čini pokušaj da na teorijskom planu odredi ruralnu sredinu. On smatra da se ruralna sredina može odrediti u odnosu sa gradom. Međutim, postoje takve sredine koje ne predstavljaju grad, a ipak za njih ne možemo reći da su ruralna društva. Postoje »divljačka« ili »arhaična« društva. Prema američkom etnologu R. Redfieldu, »divljaci« žive u tesnim lokalnim zajednicama koje retko obuhvaćaju više od stotine porodica. U ovakvoj zajednici svi učestvuju u sabiranju hrane. Duboka unutrašnja kohezija predstavlja odbacivanje spoljnog sveta. Nasuprot, pripadnici ruralnog tipa zajednice raspoznaju postojanje jednog šireg društva u kome su oni smešteni. U srednjem veku, epohi feudalnog društva, kada je preovlađivao i bio dominantan ruralni faktor, zamak i feudalac su predstavljali jednu društvenu stvarnost različitu od seljaka. Dakle, ruralno je društvo uvek elemenat šireg društva, a u našim savremenim društvima urbane dominacije, ono predstavlja elemenat koji je marginalan i drugostepen. Ruralno društvo se određuje nužno u odnosu na grad. Ruralna sredina se isto tako karakteriše kroz nekoliko dominantnih crta koje joj daju specifičnu fizionomiju i oko kojih se nalaze osnovni predmeti istraživanja ruralnog sociologa²

Na osnovu razgraničavanja ruralne sredine od »arhaičnih« zajednica i gradske sredine H. Mendras ukazuje na značaj izučavanja rasprostiranja crta urbane kulture na selu. U pokretu akulturacije pripadnici ruralnih sredina zadržavaju izvesne posebne tradicije a odbacuju izvesne crte gradskog ponašanja. Paralelno sa »urbanizacijom sela« važno je da primetimo da po-

¹ C. Arnold Anderson, »trends in Rural Sociology«, u: »Sociology Today-Problems and Prospects«, Robert K. Merton, str. 360.

² Henri Mendras, Sociologie du milieu rural. U: »Traite de Sociologie« G. Gurvitch, str. 317. H. Mendras daje sledeću odredbu njenog predmeta izučavanja. »Ruralna sociologija se definiše kroz njeno polje izučavanja ruralnih društava i iziskuje saradnju svih društvenih nauka da bi dosegla jednu integraciju raznih aspekata ruralnog života«.

stoji jedna »ruralizacija grada«. Postoje razni posredni tipovi između grada i sela. Mnogi mali gradovi mogu da budu posmatrani kao »ruralni«. U sadašnjem društvu mnogi radnici i službenici stanuju u naseljima i selima oko grada. Veoma velik broj radnika, posebno kod nas, pripada kategoriji seljaka — radnika. Naročito brzi porast gradskih naselja, usled priliva populacije sa sela, utiče na »ruralizaciju« gradova unošenjem seoskog mentaliteta. Kompleksnost svih ovih problema nameće obimne zadatke ruralnoj sociologiji.³ Isto tako i urbana sociologija, da bi dosegla integraciju raznih aspekata gradskog života, moraće da uzme u obzir i elemente ruralne sociologije zbog prisutnosti ruralne populacije u gradskim aglomeracijama.

Kada je reč o ukidanju suprotnosti između grada i sela, onda će nesumnjivo taj proces pratiti ruralna i urbana sociologija pošto se radi o osnovnom i bitnom preobražaju društva u celini. Klasiци marksizma posvećivali su pažnju ukidanju suprotnosti između sela i grada i polemicali sa shvatanjima raznih teoretičara. Marks i Engels vide osnovni elemenat uklanjanja suprotnosti između grada i sela u ukidanju kapitalističkog načina proizvodnje. Socijalizam, kao novi društveni poredak i prva faza komunističkog društva, determiniraće postepeno ukidanje suprotnosti između grada i sela. Urbana i ruralna sociologija, svaka na svome terenu, prikupljanjem empirijskih podataka proučavaće konkretne forme i manifestacije iščezavanja ovih suprotnosti i time pružiti podatke za uspešnije društveno-političke akcije u preobražaju socijalističkog društva. Urbana sociologija, naročito u uslovima izgradnje socijalizma, imaće posla sa proučavanjem novih gradskih naselja, koja će nastajati i razvijati se pod uticajem brze industrijalizacije, a novonastali društveni odnosi predstavljat će i izražavati objektivnu prostorno-ekonomsku povezanost ruralnih i urbanih područja.

LIČNOST U RURALNOM I URBANOM DRUŠTVU

Ruralne i urbane sredine uslovljavaju različite stepene manifestovanja društveno-psiholoških odnosa. Razvijenija ruralna područja u visoko industrijalizovanim zemljama pokazuju manje razlike između ruralnih i urbanih stanovnika u načinima shvatanja, oblicima kulturnog ponašanja itd. nego što je to slučaj sa područjima i zemljama gde je suprotnost između poljoprivrednih i ekonomskih gradskih aktivnosti klasično dijametralna. Savremena industrijalizovana poljoprivreda uslovljava način života ruralnog stanovnika blizak životu gradske populacije. Međutim, premda postoji dosta sličnih i zajedničkih karakteristika između urbane i ruralne populacije koje su uslovljene bazom zajedničkog života, što se naročito manifestuje u oblasti porodice i grupa prijateljstva, ipak, postoje značajne suprotnosti u društvenim relacijama. Quinn ističe da veličina, gustina i pokretljivost gradske populacije uslovljava i povećava u odnosu na seosko-stanovništvo, izvestan broj karakterističnih razlika u društvenim relacijama. On ističe tri osnovne karakteristike kojima se odlikuju društvene relacije u gradu za razliku od relacija koje postoje između individualnih gazdinstava u seoskim zajednicama. To su sledeće:

³ H. Mendras, *Ibid*, str. 316.

1. Gradska zajednica uključuje brojnu populaciju, a to uslovljava da se svi njeni članovi ne mogu između sebe poznavati. Zbog toga su ovakve ljudske inter-relacije po svome karakteru **spoljašne i bezlične**. Kvalitet bezličnosti istican je često kao najveća distingvirajuća karakteristika grada.

2. Broj populacije i ekstremne specijalizacije ljudi, njihova različita zanimanja, postojanje različitih društvenih grupa determinira i uslovljava izvanrednu kompleksnost socijalnog sveta grada u odnosu na uprošćenost relacija između ljudi u seoskim zajednicama.

3. U gradu većina odraslih stanovnika igra različite uloge u mnogim društvenim grupama. Na primer, čovek živi u svojoj porodici a također i u određenoj društvenoj grupi kada je na radu. Za ljude u gradu društveni život je iskidan u više ili manje izolovanih **segmenata** što nije slučaj u ruralnoj zajednici. Prema tome, **bezličnost, kompleksnost i segmentarnost ličnog života**, predstavljaju karakteristike koje su u oštroj suprotnosti sa društvenim životom ruralne zajednice.⁴

Bergel ističe da su mala urbana mesta dobro organizovana. Društvena kontrola verovatno nije nigde tako stroga kao što je to slučaj u selima i malim gradovima. U ovakvim mestima postoji mogućnost za većinu stanovnika da zadrže relacije lice u lice. Inter-personalni kontakti su česti. U malim zajednicama kritika i **socijalni bojkoti** su veoma efikasna sredstva i način za uspostavljanje komformizma. Nekomformist ima teškoće. Devijacije su manjeg obima i u ponašanju ljudi vlada **uniformiranost**. Narod je **konzervativan**. Šanse za reformu su veoma male. Nasuprot tome Bergel smatra da u velikom gradu nisu mogući ovakvi odnosi. U velikom gradu postoje razne organizacije i društva. Ne postoji jedna celovita organizacija za grad. Ali razne organizacije i društva odgovaraju obično određenoj klasi, rasi, religioznim grupama. A ovi elementi uslovljavaju prije izdvajanja nego integraciju. Bergelova razmatranja su značajna, jer on ističe važne faktore i determinante, koji uslovljavaju društvenu dezintegraciju. On naročito naglašava da se organizacije dele na segmente. One **favorizuju** svoje članove, **tolerišu** druge ili pak vrše diskriminaciju.⁵

Quinn u okviru društvenih relacija grada, najpre razmatra kompleksnost urbanih kontakata. Gradski čovek može da vidi za vreme jedne nedelje mnoštvo ličnosti koje žive u njegovu susedstvu a hiljade drugih na ulici, u autobusu i vozu, u fabrici ili dućanu gde radi, učestvuje sa bezbroj njih u vlasti itd. Naprotiv, čovek u ruralnoj zajednici koja broji 500 stanovnika retko sreće strance. Gradski svet pokazuje heterogenost populacije. Dakle, postoji velika raznolikost a takođe i veliki broj kontakata. Ova raznolikost je posledica etničke i kulturne heterogenosti gradske populacije. Nasuprot agrikulturne zajednice su homogene. Možemo reći na osnovu Quinnovih i Bergelovih razmatranja da su osnovne i elementarne razlike u društvenim relacijama između ruralnog i gradskog sveta uslovljene prvenstveno trima faktorima: veličinom populacije, raznovrсноšću društvenih grupa, što proističe iz njihovih zanimanja, i raznovrсноšću društvenih grupa koje imaju različite etničke nacionalne, religiozne i druge kulturne karakteristike.

⁴ James A. Quinn, *Urban Sociology*, str. 21–22.

⁵ E. E. Bergel, *Urban Sociology*, str. 486.

Ako upoređujemo ruralnu i urbanu sredinu možemo reći da je u selima, po Quinnovom shvatanju, svet ličnosti više manje integralan, tj. nije diferenciran na segmente kao što je to slučaj u gradovima. U selu svi rade zajedno, imaju zajedničke rekreacije, rad je kooperativan, svi su međusobno susedi itd. Nasuprot tome, u gradu je socijalni svet ličnosti segmentiran. U jednoj velikoj kući deca se ne poznaju međusobno i nisu asocirana. Socijalni svet ličnosti se više izdvaja u segmente kao što je život u porodici, susedstvu i rekreacionim grupama. Čovjek ne mora da ima prijatelje u fabrici i na radnom mestu. On može da viđa svoje poznanike kada dolaze na posao. Međutim, on ne zna mnogo o njihovim porodicama i njihovim prijateljima.

Razmatranje problema ličnosti vezano je za kulturne nivoe. Postoje kontrasti između ruralne i urbane kulture. Oni su vezani za kulturno nasleđe koje se sastoji od običaja, verovanja, tradicije i sl. Razlike između ruralne i urbane kulture — kaže Quinn — zasnivaju se na dominaciji različitih institucija. U ruralnim zajednicama kontrola nad ličnošću determinirana je porodicom i susedstvom, a manje od drugih institucija. S druge strane kontrola u velikim gradovima (metropolama) zavisi od jedne šire skale superlokalnih institucija.

Sukob elemenata društvenih relacija prelama se u ličnosti. Gradski stanovnik nalazi kontakte u malim društvenim grupama. On nužno prihvata ideale i običaje jedne od tih grupa. Gradski stanovnik — kaže Quinn — može voljno da selekcionise grupe u kojima učestvuje i može da obrazuje svoj vlastiti svet za svoje potrebe. »Sloboda« gradskog stanovnika zavisi od njegove voljne selekcije. Seoski stanovnik je više ograničen svojom seoskom zajednicom.⁶

Brza industrijalizacija nerazvijenih i zaostalih zemalja uslovljava veliku pokretljivost seoskih masa i prelazak znatnog broja seljaka u gradove. Problem adaptacije i integracije individua u gradskoj sredini postavlja se na veoma oštar i izrazit način. A. Cuvillier ističe razliku između seoskog i gradskog duha. Nagomilavanje i skupljanje stanovnika vodi jednom izolovanom životu. Svako živi za sebe, nema dodira sa svojim susedima i često ih i ne poznaje. Individua može očajno osećati jednu moralnu izolovanost. Ali se u gradovima mišljenje razvija slobodnije i to uslovljava rađanje novih ideja. Vrednost individualne egzistencije ovde se snažno oseća. Međutim, procenat samoubistava u gradovima je veći.

Nabrojani problemi gradskog života u pogledu ličnosti nisu jedini. Oni su u stvari samo jedan deo elementarnih i osnovnih problema. Gradovi u svakoj zemlji, prema njenim specifičnostima, imaju i svoje posebne probleme. Osnovni i elementarni problemi (integracija, adaptacija, susedstvo, sloboda ličnosti itd.) manifestuju se na posebne načine. Međutim, čitav niz lokalnih prilika uslovljava brojne probleme unutar gradske populacije. Kompleksna sociološka istraživanja treba da ih otkriju i naučno osvetle.

Nama nedostaju izučavanja uticaja grada na selo i obratno. Kakav je ekonomski, društveno-politički i kulturni uticaj grada? Koliko se promenio način života, kultura i druga shvatanja seljaka pod uticajem grada? Kako neposredna okolina utiče na grad, tj. u kojim oblastima se ispoljavaju zaostala konzervativna i patrijarhalna shvatanja u gradskoj sredini i kod

⁶ Quinn, *Urban Sociology*, str. 177.

kojih društvenih grupa? Nesumnjivo je da od stepena ekonomske povezanosti grada sa neposrednom okolinom zavise u većem ili manjem obimu komunikacije i strujanje naprednih i zaostalih shvatanja i ideja koje se na određeni način prelivaju u ličnosti.

U našem socijalističkom društvu razvoj mehanizma neposredne demokratije uslovljava i omogućuje masovno učešće građana u demokratskom životu. Razvoj ličnosti u ruralnim i urbanim područjima zavisi od angažovanosti u raznovrsnim formama društvenog upravljanja. Posebno treba ukazati na razvoj našeg komunalnog sistema, njegov značaj i ulogu koju ima u razvoju političkih odnosa. Komuna, kao ćelija naše neposredne socijalističke demokratije, determinira čitav niz elemenata koji uslovljavaju razvoj ličnosti. Komuna predstavlja snažnu polugu u čvršćem povezivanju ruralnih i urbanih područja a takođe i uslovljava prevazilaženje suprotnosti u shvatanjima i pogledima između ruralnih i urbanih stanovnika.

ZAKLJUČAK

1. Zajedničko polje istraživanja urbane i ruralne sociologije nalazi se u ruralnim sektorima urbanih naselja.

2. Proces transformiranja jednog ruralnog naselja u urbano može da bude predmet izučavanja jedne i druge grane sociologije.

3. U našoj zemlji »mešovita naselja«, koja po svom tipu i karakteru ne spadaju ni u urbana ni u ruralna područja, mogu da budu predmet ruralne i urbane sociologije.

4. Urbana sociologija može obuhvatiti i domen ruralnih područja da bi sa svoga aspekta pratila urbane elemente koji ovde nastaju. Ovo je naročito važno za ona ruralna područja u kojima se pomoću savremene tehnike obavljaju razne agrikulturne aktivnosti i time poljoprivredna proizvodnja dobija industrijski karakter. Naročito u izučavanju transformacija načina života, kulturnih, etičkih i drugih vrednosti ruralne populacije koja postaje gradska, neophodno je da se urbana sociologija koristi elementima ruralne sociologije, etnologije i etnološke psihologije. Izučavanje partijarhalnog seoskog mentaliteta u novim gradskim aglomeracijama nije moguće bez navedenih disciplina.

Summary

THE RURAL AND THE URBAN SOCIOLOGY

The nature of interrelations between sciences with similar or adjacent subjects is not relevant only to the theory but also to the empirical research. Considering two branches of sociology (the rural and the urban) the author pointed out their socio-economic, demographic, spatial, cultural and other peculiarities as well as their mutual interconnection, especially in rural-urban areas.

The rural and the urban places with their organizational structure causes the development of special socio-psychological relations which are determining the differences between rural and urban inhabitants. An erasion of these differences will be possible only by overcoming the traditional contrarities between city and countryside by their stronger economical connection and development of

communal system. In the concluding part the author stresses the need of more complex study of the relations between the rural and the urban sociology in Yugoslavia.

Резюме

РУРАЛЬНАЯ И УРБАНИСТИЧЕСКАЯ СОЦИОЛОГИЯ

Связанность между похожими и смежными научными дисциплинами представляет собой не только важную теоретическую проблему, которую нужно обсудить, она одновременно очень важна и в эмпирических исследованиях. Анализируя две социологии (руральную и урбанистическую), автор не только указывает на их специфичность в общественно-экономическом, демографическом, культурном и т. д. отношении, а в то же время и подчёркивает их взаимную связь, которая особенно проявляется в сельско-городских местностях.

Населённые пункты сельского и городского типов своей организационной структурой обуславливают развитие особых общественно-психологических отношений, которые определяют разницу между сельским и городским населением. Эту разницу можно преодолеть отменой противоречивостей между городом и деревней, связывая их между собой более крепко экономически, и дальнейшим развитием коммунальной системы. В конце своей статьи автор подчёркивает необходимость более всестороннего исследования населённых сельско-городского типа в Югославии.